Дві голови оперлися об себе і так остали. Одна дитинна ще, з овалом весни, закосиченої барвінком. Друга завита в чорну хусту, спіла, з смаглими тонами, летючими від очей на щоки, проймаюча пошаною голова борця. Як світлом, била вона чужий зір своєю прегарною гордістю, що двигнула вгору, крихітку болюче рівні, молоді брови. В обох головах щось невловиме, щось без названня й немов неістотне, що, однак, повторювалося тут і там як оксамитне лісове ехо.

Сестри.

Топаз розтрощений на пил, алеї осінніх борів... Перелітають гаряче-руді тіні дерев, і далеч жовтіє, як димне скло.

— Моравські Білі Церкви!

— О, які ж простори! — журливо припідняла голову молодша. Захоліталися ясні ниточки волосся над висками, з хистким світлом на обводі кожного кружальця. Склала руки на колінах і дивилася на перстень з заліза на мізинному пальці.

— Людська земля, як має бути. А ми ступимо на свою, то кождий крок страхливий. Як у той гріб тягне зажива, гей!

— Здалека будете, дівчата?

Злопотіли словами, як голуби крильми.

— Пані наші? Сусе! Ми з Ямниці, від Станіслава! Де їдемо? На Морави, до пана жонца! Корови наші тримає. Ми по корови. Тройко їдем: ще сей хлоп осьдечки, по-німецьки з панами годен бесідувати. Нас громада післала, на свої кошти ніби.

— Підмогу ви вже дістали?

— О, ще не прийшла підмога, ні! — заперечила молодша.— Нарід гине на своїй землі так само, як загибав на чужій. Хто з того журбу має?

— Священик повинен у селі провід дати.

— Нема у нас нікого! Був такий москвофіл, аж витріщився, але мусів тікати. Дуже, кажуть, плакав з амвона, як виходив геть. "Зла рада, діти, до чого привела!" — говорив. Так каявся, як перед сконанням.

— А маєте ви дозвіл тоті корови у пана відобрати? Папери маєте?

— Славити Бога, є! Ми ж із-за них цілий тиждень поневірялися по Станіславі. Та ми там по всіх дорогах прокльони полишали! До староства, до адвокатів, до всячних панів, де лиш хто сказав, всюди-смо були. Пани кажуть: "Ми стараємося, людоньки, ми стараємося з цілої сили!" А то така сила, що нарід ходить і плаче попід мури. Кожний обіцяє: "Я то вам зроблю, я годен, лиш будьте терплящі..." А піде — нічого не видно!

Осміхнулася гірко:

— З самого понеділка зачинали-смо, панечко... Не було де ночувати, то ми всі купою на улиці перед староством у дощ і слизоту полягали. Як ті собаки, що від ґазди відпуджені... На другу ніч шандар нас поперед себе: и коршмі за містом висипав на долівку. І дранки розстелити не було! Прийдемо рано до канцелярії такі зажурені, аж чорні, а панна поперекидає папери: "Нема,— каже,— не прийшло!" Вийдемо звідти, з сил падем, чисто птахи у сильце полапані. Панові руку подають, жида сідати просять, а ти, хлопе, стій у порога, ва-руй![1]

Блиснула по-вовчому білими, як сир, зубами, а потім, кермуючи словом, мов тонами сопілки, співно, з художніми наголосами говорила далі:

— Де ж та рада висока? Де обстава за бідним народом? На що вибрані — на що приложені? Правда, ми некультурні, ми темні, але ти, пане, не проклинай, не бий, навчи, як треба вчинити. Ходим, просим: рятуйте! спимо по болотах, їстки не маємо що, жура нам всячна, дні тратим! Худібка без паші на зимівлю остане! Дайте посвідки, пустіть кервавицю жадати! А пан тоді стусана — та за двері... Дасть, ще й наддасть!

Поїзд цокотів рівно, бори, луги і води летіли мимо.

— Як там ваша Ямниця? Хати стоять?

Розсміялася дзвінко.

— Стоять, але не хати, а одні ями глибокі... Коли б там упав, остав би навіки у гнилих водах, що не мають куди відплисти... Як смеркне, то ніхто з шатрів ні на крок не посміє, бо се шанці та рови, брусами з колії, порогами, траверсами а ще всячним терміттям приложені... Вода крізь все те світить, як мідиця або совине око. Довколісько Станіслава земля тими ямами зволочена! Як нас привезли на досвітках і купою у полі висипали, то ніхто не пізнав, де він.

Помовчала.

— Розбрелися люди шукати меж — плач такий учинився! Шукали цілий день, ніхто й росинки в рот не брав. Одна жінка між ямами родила дитину. І я ходила з отсею Катериною та й з дідом, шукала сліду по нашій праці, доки блуд не чіпився нас усіх. Що найду межу, то утрачу, що найду, то утрачу! Сонечко викотилося студене, сиве, гей у димові, а ми над землею слонимося, глядимо... Ступимо крок, вже й яма

роззявилася... Божечку, татку! Ще той ратай не вродився, що по сих дірах з плугом на оранку стане! Такий мене часом від того всього туск візьме, така лють, щоби-м година Карпати веретою носити й сипати у ті прірви, поки б їх не порівняла!

— Сусе небесний! — шепотом роздумувала Катерина.— Хто ті поля коли обгладить? Хто сю земельку розтріскану до купочки змече? Ой, леле!

— Де ж ви прихилилися тоді, у першу ніч, з колії?

— Шандари прийшли та повели нас на одну обіч, де чужі люди побудували собі хижі під зимівлю. Нас дали до такої будки, де ні корови, ні курки, сама баба та й три кірці бараболі. Нас семеро з дідом: мама ще на Хоцню померли, а тато в Албанії — діти за мною шнурочком поміж ями, шнурочком... Баба як приглянулася — та об поли руками: "Казали, п'ятеро вас буде, а то, гляди, семеро причвалало!"

— Тільки що вона се слово, я Марію на одну руку, Андрійка на другу, закутала хусткою ноги обом, щоб не ворушилися. Виджу яму вперед себе і просто туди. Баба навздогін, баба в крик: "О, любі мої! Та нащо ж топити?"

Дишу важко, зубів не роздійму. "А нащо ж ви,— кажу,— убійнице, жадаєте, щоби нас п'ятеро було?"

— Ви ще побіч сеї жінки живете, Анно?

— Ні, розійшлися. Гірко було. Взяла я з отсих засіків декілько там пеньків, поставила з дідом та з Катериною хатку. Принесла глини й вапна зі Станіслава, обмастила, побілила, скрізь як на Великдень чистенько. Від ґердана відняла хрестик, над фірточкою повісила. Хто прийшов, дивувався. Тепер вже всі такі хатки поклали.

— А я виджу, що Анна порається, зараз піч оборудовала, дідові ослінчик злагодила,— здержливо раділа Катерина.

Попри наш поїзд з грюкотом перелетів тягаровий. Із-за решіток видно було великі голови корів, лиснючі очі ніби повні сліз.

Зірвалися з місця в один раз:

— Дивися, Анничко, отся красенька зовсім як наша! Чи хоч жива тота люба худібка до сих пір? Чи хоч жива, Аннице?

Темінь осотувала намучену душу. Місяць вбирав у срібло задуманих людей. Сестри оперлися об себе, кріпко, з довір'ям, і стихли в півсні. Господар не спав.

— Прерау! Після моравської Трібау пересадка (нім.).

Ніч стояла глибока. Тінь мовчазного ґазди, обкутаного хустою у поясі, заворушилася і двигнула на весь ріст.

— Катерино-о! Анни-це!

Встали в сю мить, свіжі, привітні, трохи тільки ніби з похмілля колихалися їх ставні фігури. Закинули на плече мандрівні клунки, розпрощалися осміхом і пірнули безслідно у чорну юрбу.

Незнані сестри, добрі, як білий хліб, приязні, наче сміх весільного решета, як люблю я вас! Ви кожний труд, хоч би найкривавіший, заквітчаєте весняним розмаєм, хрестиками ваших ґерданів приневолите жити саму руїну. Зате ж у могутнім під'ємі, що розбурхає колись спутані сили народу, ви будете — не останні!

[1] Стережи.